

هه ئېژاردن و دابه شکردنی دیموکراسی

ئیسماعیل جەمەل ئەمین

هه ئېژاردنی یه کهمی کوردستاندا په نجا به نجا یه کهم شیوازی به شکردنی دهسه لات بوو که تیدا هه موو مانایه کی خودی پرۆسه ی هه ئېژاردنی بیماناکرد و بووتیکردوه له هه موو ناوه پۆکیکی جیدی که پابه ند بیته به چه مکی هه ئېژاردن . گهر نه و زه مه نه پارته ویه کیستی حونجه تی نه وه بیان هه بوایه گوایه بو هاوسه نککردنه وهی هیزی هه ردوولا نه م ریگه بیان گرت بهر، گهر نه وسا له ژیر نه و حونجه ته بوو که شه ری ناوخو هه ئه گه گه رسیته و کاره سات روونه دات، نه وا نه زمونی دوا ی هه ئېژاردن نه وهی سه لماندا که هه له کاریه کانی نه و جوړه دابه شکردنه ی دهسه لات شه ری خویناوی و نه خوشی کومه لایه تی ناوه های لیکه وته وه که تاوه کو نیستان زوریان به چاره سه رنه کراوی ماونه ته وه.

گهر هاتوو په نجا به نجا له ژیر ناوی نه وه پیاوه ره وه ده کرا که گوایه خه لکی کوردستان فیره هه ئېژاردن نه بوون و هیشتا پیکهاته ی کومه لایه تی و نه خشی سیاسی کوردستان نه و هاوسه نگیه ی پیویسته و تیگه یشتن له بوون به نوپۆزیسیون و گرتنی کورسی په رله مان وهک هیزیکی نوپۆزیسیون، چوارچیوه یه کی دیاریکراوی قبولکراوی وهرنه گرتوو و زوریه ی کادییان و حزبیشت ناتوانن به رگه ی نه و ژیا نه بگرن له ده ره وهی دهسه لات و هیشتا پیویسته سه بر بگرن له سه ر نه و دابه شکردنه ی دهسه لات تاوه کو قوناغیکی دیکه . نه و پایانه که پورشی بو نه و دهسه لات به شکردنه ده هینا یه وه زور زوو له نیو خوینی پڑاوی شه ری ناوخو مایه پووچی خو یان راگه یانند . نه وهی سه یری نه خشی هه ئېژاردنه کانی ئیراق بکات خو ی له به رده م دوو وشه ی دابه شکردن و گونجاندن (المحاصصو التوافق) ده بینیته وه، هه ر نه م دوو بنه ما سه ره کیه ی یاری هه ئېژاردن و نه داها تووشدا شیوه ی بریاردان و دارشتنی ده ستوری ئیراقی له سه ر داده مه زریته ، هه ردووکیان ریگریکی گه وره ن له به رده م به دیموکراسی بوونی ئیراق به گشتی و کوردستانیش به تاییه تی.

خالی یه کهم و سه رنجی یه کهم نه وه یه، گهر دابه شکردن و مو حاسه سه وهک خو یان ناوی دینن، له وه وه سه رچاوه ی هه لگرتبیت که ئیراق له تایه فه و نه ته وه مه زه ب و نایینی جیاواز پیکه اتبیت و دابه شکردنی دهسه لات کورسیه کانی په رله مان پیشوخت به سه ر شیعه و سونه و کورد و سابینه و کریست و ئیژیذیه کاندا له سه ر بنچینه ی نه و جیاوازیه قولانه وه سه رچاوه ی هه لگرتوو، دابه شه کریته . نه وا نه و نارگومینه ته دووباره کردنه وهی هه مان تراژیدیای نمونه جی یه کهمی حکومتی هه ری می کوردستانه له ژیر فۆرمیکی دیکه دا، دابه شکردنیکی دیکه یه که پابه نده به هه موو شتیکه وه جگه له تیگه یشتن نه بیته له دیموکراسی . کاتیک من و تو دهسه لات پینشینه به ش بکه ین ، ئیدی ده بیته هه ئېژاردن چ مانایه کی هه بیته!! له کامه فه ره نگی سیاسی دیموکراسی دهسه لات پیش هه ئېژاردن به شکراوه و دیاریکراوه، خو نه گهر من پینشینه 55 کورسیم بو دیاریکراویت، ئیدی هه ئېژاردن چ مانایه کی ده بیته!! . خو نه گهر مه سه له ی دابه شکردن نه وه نده گرنگ و هه ستیاره ، ئیدی بوچی هه ر له نیستانه که سه کانتان ناخنه سه ر کورسیه کان و له په رله مانی کوردستانیش هه ر به و شیوه یه یازده مه لاکه ی یه کگرتوو ناهینن و چل و نه وه نده که ش ناهینه سه ر کورسیه کان و به پیی ریپه وی حکومتیکی ئیستلاقی که دهسه لات تیدا دابه شکراوه به پیی ته رزاوی هیزه کان حوکم ناکه ن و نیمه ش له م پرو پاگه نده یه ی دیموکراسی قوتار ناکه ن . گهر وانیه ، من تیناگه م که هه ردوو په رله مانه که (کوردستان و ئیراقیش) به شکردنی بریا نه ی کورسی بیت ، ئیدی نازانم هه ر پیناسه ی په رله مان چ مانایه کی هه یه!! .

خالی دووه م نه وه یه گهر دهسه لات ناوه هاش دابه ش بیت و گریمان پیی بازی بووین!، نه ی له ده نگدان و بریارداندا (گونجاندن و توافق) مانای چیه؟! . باتوژیک ووردتر بروانینه نه م مه سه له یه . حزبی کوردی ده لیت نیمه ته واقفمان پی باشه بو نه وهی ریگر بین

لهزانیبوونی دسه لاتی زۆرینه ، که دژه پرۆژهی کوردی زۆرن و سوستیمی گونجاندنی رایهکان بۆ ئه و مه به سته میتۆدیکی باشه . گهر ئیمه قه ناعهت به و سوستیمه بکهین که واته ده بیته ماف بدهین به وی به رامبه ریش که هه مان میتۆد به کار به یینریت، بۆ نمونه گهر زۆریه ئه ندامانی په رله مانی داها تووی ئیراق ده نگبدهن بۆ چه سپاندنی مافه شارستانیه کانی ژنان ، ئه و به پیی سوستیمی ته وفاق و گونجاندن ده بیته ئه و ده نگدانه دیسانه وه چاوی پێدا بخشینریته وه و بگوجینریت له گه ل دهنگی نیسلا میست و هیزه ناینیه کان که داوای پهیره و کردنی شه ر ده کن له مه سه له کانی خیزاندا . گهر ئه م رایه وانیه ئه ی که واته ته وفاق چیه ، ههر خوی ئه م وشه یه چه نده ها ته فسر ه لده گریته و توانای درێژکردنه وه و کورنکردنه وه گونجاندنی پلاستیکی هه یه له گه ل هه موو را و بۆ چوونه کان به پیی ئه و قالبه مه زه به ی و سیاسی و نه ته وه یانه ی دسه لاتیان هه یه . ته وفاق گونجاندنی دیموکراسیه تیکی رووکه شیه له گه ل دسه لاتدا ، به پیچه وانه شه وه ، دیموکراسیه ت ئه وه یه که پییسته دسه لاته کان خویان له گه ل فۆرمه جه وه رایه کانی دیموکراسیه تدا بگوجینن .

خالیکی گرنگتر نه وه یه که دارشتنی یاسا و بنچینه کانی هه لبژاردن دوورن له روون و ناشکرای و شه فایه ته وه ، روونکردنه وه و روونخوازی و شه فافیه ت یه کیکه له بنچینه سه ره کیه کانی زمانی دارشتنی ده ستوو یاسا بنچینه یه کانی ئه و هیزانه ی دیموکرا تخوازان و ده یانه ویت دیموکراسی بچه سپینن . زمانی ته مومژاوی و دارشتنی چه مک و ده سته واژه ته مومژاوی و گه لیک مانا هه لگره کان زۆر نیازی شا راوه ی ناشکرانه کرا و له دوو تووی خویاندا هه لده گرن ، هاو لاتیان مافی خویانه له مه سه له گشتیه جه ماوه رایه کاند ، به راسته و خو له ریگه ی خودی تیگسته کانه وه له پرۆسه ی سیاسی و یاسایی تیگه ن ، ده سته واژه کان دوو روو نه بن له مانا و ته مومژاوی نه بن ، نه ک ناوه های لیبیت ههر حزب و دسه لاتیگ ده سته واژه و چه مکه کان به شیوه یه که ته فسر بکات که ده گو نجیت له گه ل جه ماوه رخوازی خوی . به داخه وه ههر وشه ی گونجاندن / ته وفاق خوی له خویدا چه نده ها ته فسر ه لده گریته که له وانیه یه کیکی دیکه بیت و ته فسر یکی دیکه ی بداتی . هه موو ئه و وشه و ده سته واژه ی چه ند مانایه کی دژ به یه ک هه لده گرن یا خود ته مومژاوین خزه تی دسه لاتیکی تایبته ده کات ، به لام هه رگیز ناچیتته نیو خانیه ی دیموکراسیه ته وه .

ئه وه به شکردنه ی دسه لات وایکردوه که یاس له لیست بگریته و ده نگدان بۆ لیست بگریته و که سه کانی نیو لیسته کان گرنگی پله دوو وه ریگرن ، ئه م گشتگریه و ناشکرانه کردنی ناو و که سه کان که پییوسته له ریگه ی ئه وانه وه پر و پاگه نده ی هه لبژاردن ده ستپیکات ، به شیوه یه که هه مووان بزانی له لیستیکدا کین ئه وانیه ی بۆ ماوه ی سالیگ هه لده بیژددرین و لیستیش ناشکرای بکات که ئه م که سایه تیانه به قه د هینده ی لیسته کان گرنگن و لیست و که سه کان په یوه نده کی نۆرگانی پته ویان هه یه پیکه وه و ئه وانه ش له داها توو دا لیپسراویتی ده گرنه نه ستۆ . به لام به داخه وه ئیدی که سه کان وه ک هه لبژاردنی یه که می کوردستان بوونه ته قوربانی لیستیکی گه وره تر و زه به لاحتر ، به جۆریگ که ده نگده ر به روونی نه زانیت کین ئه وانیه ی ئه م پرۆسه یه تا وه کو جه و له ی داها توو به ریوه ده بن . بۆ نمونه له هه لبژاردنی یه که می کوردستاندا ده نگدا را به لیست و لیست له پێش که سه کانه وه بوو ، تا ک و توانا کان له ژیر هیزی لیستی گشتیدا کز و لاواز کرا ، به جۆریگ که هه ر دوای هه لبژاردن هه ندیک ئه ندام په رله مان لاده برا و هه ندیکیش ده خرایه جیگه ی ، ئیدی په رله مانی کوردستان بوو به فه رمانگه ی لابر دن و ته عینکردنی ئه م و ئه و . به مه ش هه موو ئه ندام یکی نیو لیسته که له به رده م ئه و هه ره شه یه دا بوو سه بیه یی لابریت ، که نه مه ش بیگومان نازادی را ده برین و ده نگدانی لاواز و مه رجا در کرد . گهر ها توو ئه و که سه ش له به ر توانا و دلسۆزی دهنگی سی و پینچ هه زار هاو لاتی کوردی بۆ خوی و لیسته که ی را کیشا بوو بیت ئه و له پیچیکدا لاده برا و یه کیکی دیکه ده خرایه شوینی ، مادامه کی خه لکی دهنگیان بۆ لیست داوه !! .

حزبکی وه ک سوسیال دیموکراتی ئه لمانی و زۆریه ی حزبه کانی دیکه راسته سوستیمی لیستیان هه بوو و ده نگت بۆ لیست ددا ، به لام مرۆ ده یزانی که نه مانه هه لسورینه ری ئه و لیسته ن و ئه وانن له سه رجا ده و له کو یوونه وه کاندایا باسیان له بیرو و باو بۆ چوونه کانیان ده کرد ، که سه یاتیه کان گرنگن بوون و له نیوه ندا بوون نه ک په راویزی لیستیک بن ، ئه مانه هه رگیز پاشکوی لیست نه بوون ، ته نانه ت له داها تووشدا زۆری ئه ندام په رله مانی سه وه زه کان بۆ نمونه له گه ل زۆر پینشیاری حزبه که ی خویان نه بوون ، ئه وانه ههر خویان له سه رتا وه دروستکاری لیست بوون به بی زیاد و که م ، نه ک لیسته که نه وان دروست بکات و توانای که نارگری ئه وانیش هه بیت . به لام له سیناریوی دا به شکردنی دسه لات پێش هه لبژاردن و سوستیمی مو حاسه سه ، لیست حوکمی ئه م لابر دن و ته عینکردنه بۆ خوی قۆرغ ده کات ، بیگومان ئه مانه هه مووی دهر ئه نجامی ئه و مو حاسه سه و به شکردنه ی دسه لات که به گشتی دسه لات پێش هه لبژاردن به شه ده گریته و به گشتیش لیست مافی ته عینکردن و لابر دنیش وه رده گریته .

دیارینه کردن و نەبونی شەهافیهت لە دیاریکردنی چەمکی نیست و کەسەکان و بوونی شیۆهیهک لە (مەتاتیەت و لاستیکیەت) لە بانگەشەکردن و بلاوکردنەودا، نەو ژوورە بێنادەکات کە یاری بکریت بەدیموکراسی وەک چەمکیکی لاستیکی بکشینی بە پێی دابەشکردنەوی دەسەلات.

دوا خال کەدەمەوێت باسی بکەم نەویش باسکردنی گشتیەکانەو وەلانی ووردەکاریە گرنگەکانی مەسەلە سەرەکیەکانە. بۆنە بەناراستەوخۆ نەو رایانە بلاوئەکەنەو کەر تۆ دەنگ نەدەیت کەواتە کورد نیت، کەنەمەش مافی هاوالتیبوونی دەخاتە بەردەم مەترسی ئەگە ئەمدای هاوالتیت ئەگە ئەمدانیت بێبەریت لەهاوالتیبوون!!، هاوالتیبوون بەگشتیەکریت لەژێر تەنھا دەنگدان و دەنگنەدان. یاخود باسکردنی ئەم مەسەلانە (کەرکوک و فیدارلیەت و عەلانیەت) هەموویان بەگشتی بەسەدەکرین. بەبێ چوونە نیو ووردەکاریەکانیەو، تاوەکو ئیستا دەستەواژەیی جیاکردنەوی ئاین لەدەوڵەت باس ناکریت، کە جەوھەری زۆرانازی مەسەلەیی بێناکردنەوی دەوڵەتی ئێراقی دەبێت لەداهاتوو. کەر ئەو مەسەلەییە باس بکریت بەلاوەکیەو بەسەدەکریت، مەسەلەیی کەرکوک و شیوازی فیدارلیەت و حوکم باس ناکریت، باس لە دابەشکردنی سامان ناکریت کەگرنگترین مەسەلەییە بۆ دیاریکردنی پەيوەندی دەسەلاتی کوردی بەمەرکەزەو، بەو سیفەتەیی لەسەدا حەفتا زیاتری نەوتی ئێراق لەکوردستان، زۆریە مەسەلە گرنگ و هەستیارەکان بەگشتگیری بەسەدەکریت، بۆ هیچ نا، تەنھا بۆ ئەوێ بوارێک بێنیتەو بۆ سازش و گونجاندنی پلاستیکی.

مەسەلەیی دایندانیان بەدیموکراسی و عەلانیەت لەسەر دیکۆمینیتیک دەبواوە پێش هەلبژاردن ئیمزای لەسەر بکرایە وەک مەرجیکی پێشینیە چوونە نیو گەمەیی هەلبژاردن و دیموکراسیەو، نەک ئیمزاکردن لەسەر یاسایەکی کاتی کە هەر خۆیان دوا ئیمزا پاشگەزبوونەو ئێی بەحوکمی ئەوێ کاتیە. ئیمزاکردن لەسەر دیکۆمینیتیک جیگیر وناشکرا وەک بەشیک لەدانیاندانی هەمووان بەپێرەیی دیموکراسی و دانانیاندانی بە کۆمەنگەیی مەدەنی و لەسەر بنچینیە جیاکردنەوی ئاین لە دەوڵەت، مەرجیک دەبوو بۆ پێگەگرتن لەو هیزانەیی شورا لەدیموکراسیەت بەباشتر دەزانن، ئەمانە هەمووی وەک بەشیک بۆ خولقاندنی کەشووہەوایەکی کولتوری دیموکراسی کارێکی گرنگ دەبوو. دەبواوە بەسەرەخت و بێپەردە بگوتراوە خەباتی ناشکرا. (نەک شەرمەن) ی بۆبکرایە. دەبواوە وەک مەرجی یەکەمی دیموکراسیەت هەموو ئەمانە یەکلایبکرایتەو و لەکوردستان و ئێراقدا بەهەموو هیزەکان ئیمزابکرایە، دەبواوە نەو بەکرایە و باسبکرایە و هیلەگشتیەکانی روونبکرایتەو، نەک بەخشینی کورسی پێشوخت بە ئیسلامی شیعیەکان و مەسەلەیی دیموکراسیەتیش دوا بخریت بۆ دەستورەکانی و یاساکاتیەکانی داهاتوو.

ئێستاش دوا ئەزمونی پەنجە و پەنجە و شەری ناوخۆ، دەبێت نەو پرسیارە بکەین: ئایا دووحزبە سەرەکیە خواوەن یادەوری سیاسی و ئەزمونی پەنجە بەنجەیان تەجاوەزکردوو؟ ئایا بەهەقەت بەشیک بۆمن و بەشیک بۆتۆ (المحاصصة) و خاترخوایانە و مەحسوبیەتی بێیاردان بە (توافق) و پێکەوتنی بێیاردان، درێژکردنەوی ئەو ئەزمونە تالە نیە؟، بەشیۆهیهکی دیکە بێم پێرەوکردنی یاری دەسەلات و بێیاردان نیە لەسەر هەمان نموزج لەسەرانیەری ئێراقدا؟.. ئەم پرسیارە بەکراوہیی بۆ خوینەری ئازیز جیدیەم.

ئیسماعیل حەمەنەمین

Sunday, 23 January 2005
hamalaw@hotmail.com